

**Dr. Ferhat Aslan, *Ayasofya Efsaneleri*, İstanbul 2010
Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, Kültür Sanat Basımevi,
İstanbul, 2011, 368 s. (Tanıtma)**

Uğur TUNCEL*

Eser, 1500 yıllık İstanbul tarihine tanıklık etmiş, bu topraklarda hüküm sürmüş kültür ve medeniyetlere sembol olmuş, bu medeniyetlerin tarihî, kültürel izlerini her bir taşında hâlâ yaşatan ulu bir mabedin -*Ayasofya*- nın pek çok efsaneye sahip olduğunu göstermek maksadıyla Dr. Ferhat Aslan tarafından hazırlanan doktora tezinin kitaplaştırılmış hâlidir.

Ayasofya Efsaneleri, Giriş bölümü dışında beş bölümden oluşmaktadır. Eserin bölümlerini sıralamak gerekirse bunlar: Ön söz (s. 6- 7), İçindekiler (s. 9- 13), Kısaltmalar (s. 14), Kitap Adı Kısaltmaları (s. 15), Giriş (s. 17- 19), I. Bölüm: Ayasofya'nın Tarihî ve Mimari Özellikleri (s. 22- 68) II. Bölüm: Efsane Kavramı, Efsanelerin Özellikleri, Efsanelerin Teşekkülü, Tasnifi, İşlevleri ve Efsanelerde Anlatıcı Unsuru (s. 72- 99), III. Bölüm Ayasofya Efsaneleriyle İlgili Kaynakların Değerlendirilmesi (s. 102- 133), IV. Bölüm Ayasofya Etrafında Efsanelerin Teşekkül Etme Sebepleri (s. 136- 159), V. Bölüm Ayasofya Efsaneleri ve Bu Efsanelerin İncelenmesi (s. 162- 333), Sonuç (s. 336- 340), Kaynakça (s. 341- 355), Dizin (s. 358- 368).

Dr. Ferhat Aslan Ön söz'de “Ayasofya ile ilgili ciltler dolusu eser neşredilmiştir. Buna rağmen bugüne kadar Ayasofya etrafında teşekkül eden efsaneler derlenerek bir araya getirilmemiş ve halk bilimsel metotlarla incelenmemiştir.” diyerek bu eksikliği giderme adına bir katkı sağlayabilmek için bu çalışmayı gerçekleştirdiğini söylemekte ve kitabın hazırlanma amacını belirtmektedir.

Eserin Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, kapsamı ve yöntemleri belirtilmiştir. Yazar, bir çalışmaya bilimsellik ve ciddiyet kazandıran en önemli hususları eserinin başında ayrı başlıklar halinde belirterek, bu eserin hangi konuyu ele aldığını, kapsamını, bu çalışmayla neyin amaçlandığını, araştırma yapılırken nasıl bir yöntem ya da yöntemler izlendiğini okuyucuyla paylaşmaktadır.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, ugurtuncel37@gmail.com

Ayasofya'nın Tarihi ve Mimari Özellikleri adlı birinci bölüm kendi içerisinde üç alt başlıktan oluşmuştur. Bu başlıklar; 1. Bizans İmparatorluğu Döneminde Ayasofya, 2. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Ayasofya, 3. Cumhuriyet Döneminde Ayasofya. Bu alt başlıklar incelendiğinde birincisinin neredeyse tüm bölümü oluşturduğu söylenebilir. Bu da gayet olağandır. Çünkü birinci alt başlık aslında Ayasofya'nın ortaya çıktığı, var olduğu dönemi ele almaktadır. Dolayısıyla mabedin malzemesinden zeminine, planına, inşaatına, bölümlerine, süslemelerine, mimari özelliklerine varıncaya kadar birçok unsur bu bölümde eserin asıl konusu olan efsanelere zemin hazırlamak maksadıyla ele alınmıştır.

Efsane Kavramı, Efsanelerin Özellikleri, Efsanelerini Teşekkülü, Tasnifi, İşlevleri ve Efsanelerde Anlatıcı Unsuru adlı ikinci bölüm kendi içerisinde altı alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar; 1. Efsane Kavramı, 2. Efsanelerin Özellikleri, 3. Efsanelerin Teşekkülü, 4. Efsanelerin Tasnifi, 5. Efsanelerin İşlevleri, 6. Efsanelerde Anlatıcı Unsuru.

Yazar bu bölümde genellikle bazı çevreler tarafından popüler yaklaşımlarla ele alınan efsane konusunu halk bilimsel bir bakış açısıyla incelemekte ve okuyucuyu konu ile ilgili bilgilendirmektedir. Bunun için öncelikle efsane kavramı üzerinde durmakta ve efsaneye gerek yurtiçi gerekse yurtdışında yapılan çeşitli çalışmalardan faydalanarak efsane tanımlarına yer vermektedir. Daha sonra bugüne kadar yapılan efsane tanımlarından hareketle efsanelerin özelliklerini çalışmasında karşılaştığı yeni bilgilerle sıralanmakta, nasıl teşekkül ettiği, bu teşekkülü sağlayan mitolojik, dinî, tarihî, hayali ve fantastik kökler belirtilmekte ve çeşitli kaynaklarda geçen efsane tasnifleri üzerinde durulmaktadır. Bu genel efsane tasnifinden sonra Ayasofya efsaneleri, yapının mimari unsurları ve efsanede geçen vaka/olay zamanı göz önünde bulundurularak kronolojik olarak tasnif edilmiştir. Yazarın mimari ve tarihî unsurları göz önünde tutarak yaptığı bu tasnifin bugüne kadar yapılan efsane araştırmalarında yer almadığı bilinmekte ve bu yönüyle eserin efsane araştırmalarında özgün bir yere sahip olacağı düşünülmektedir.

Eserin ikinci bölümünde son olarak da efsanelerin genel işlevi ve özellikle de Ayasofya efsanelerinin işlevi üzerinde durulmakta ve efsanelerde anlatıcı unsuru üzerinde açıklamalarda bulunulmaktadır. Böylelikle kitabın ana konusu olan Ayasofya efsanelerinin incelenmesine geçmeden evvel efsane türü hakkında bilgi sahibi olunmakta, efsanelerin toplumların kültürel kodlarının nesilden nesile aktarıldığı çok önemli anlatılar olduğu vurgulanmaktadır.

Ayasofya Efsaneleriyle İlgili Kaynakların Değerlendirilmesi adlı üçüncü bölüm kendi içerisinde üç kısımdan oluşmaktadır. Bunlar; 1. Yazılı Kaynaklar,

2. Sözlü Kaynaklar, 3. Elektronik Kaynaklardır. Yazar bu bölümde çalışmasında ele aldığı kaynakların izahını yapmadan önce yazılı, sözlü ve elektronik kültür ortamları üzerinde durmaktadır.

Yazılı kaynaklar kısmında yazar eserinde kullandığı kaynakları künyelerini vererek ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Bu kısımda açıklanan eserlerin pek çoğunun, bugüne kadar Ayasofya ile ilgili çalışmalarda genellikle göz ardı edilen, Ayasofya risaleleri denilen yazma eserler olduğu görülmektedir. Eser bu yazma eserlere yer vermesi yönüyle gerek Ayasofya gerekse de bu güne kadar daha çok sözlü kaynaklardan faydalanılarak yapılan efsane araştırmalarından ayrılmaktadır.

Sözlü kaynaklar adlı kısımda ise sözlü kültür ortamından, Ayasofya efsanelerini derleme şeklinden ve derlemeyle ilgili tespitlerinden söz edilmektedir. Bu kısımdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere Ayasofya efsanelerinin bir kısmı sözlü kaynaklar arasında icra edilmekte ve kuşaktan kuşağa intikal ettirilmektedir. Kanaatimizce çalışmanın bu kısmı da esere Ayasofya ile ilgili çalışmalarda örneğine rastlamadığımız özgün bir değer katmaktadır. Çünkü bu kısımdaki veriler bizlere hangi efsanelerin toplumsal hafızada yaşatıldığı, hangilerinin unutulduğu konusunda oldukça önemli bilgiler vermekte Ayasofya'nın binlerce yıllık tarihinin günümüze nasıl intikal ettirildiğini göstermektedir.

Son olarak yazar, çağımızın en önemli iletişim ve sosyalleşme araçlarını ifade eder bir şekilde kullandığı “elektronik kaynak”lar kısmında genel olarak Ayasofya efsanelerine yer veren Türkçe, İngilizce, Rusça olan internet siteleri hakkında bilgi vermekte, kullandığı bu kaynakları açıklamakta ve elde ettiği birtakım tespitleri okuyucuyla paylaşmaktadır.

Ayasofya Etrafında Efsanelerin Teşekkül Etme Sebepleri adlı dördüncü bölüm ise kendi içinde üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar; 1. Ayasofya'nın Hristiyanlık Dünyasındaki Anlamı, 2. Ayasofya'nın İslam ve Türk Dünyasındaki Anlamı, 3. Cumhuriyet Döneminde Ayasofya Etrafındaki Tartışmalardır.

Kitabın bu bölümü ayrıca önemlidir. Çünkü Türkiye’de efsaneler üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında efsanelerin teşekkül etme sebepleri konusu üzerinde fazla durulmadığı görülecektir. Eser bu yönüyle de özgün bir değere sahiptir ve efsane araştırmalarına örnek teşkil etmektedir.

Bu bölüm bize Ayasofya'nın sadece taş, tuğla ve mermerden ibaret bir yapı olmadığını, onun Hristiyan ve Türk - İslam dünyası için sönmeyen bir ideal ateşinin sembolü olduğunu göstermektedir. Sayısız efsaneye konu olan,

nesilden nesile anlatılan, hakkında ümitler beslenen bu yapının ne ifade ettiğini anlayabilmek için bu efsanelerin teşekkül sebeplerini iyi bilmek gerekmektedir.

Ayasofya Efsaneleri ve Bu Efsanelerin İncelenmesi adlı beşinci ve son bölüm altı alt başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıkları sıralamak gerekirse; 1. Ayasofya Efsanelerinin İncelenmesinde Takip Edilen Metot, 2. Motif Kavramı ve Ayasofya Efsanelerinde Motiflerin İncelenmesi, 3. Bizans Dönemi Ayasofya Efsaneleri, 4. Osmanlı Dönemi Ayasofya Efsaneleri, 5. Cumhuriyet Dönemi Ayasofya Efsaneleri, 6. Diğer Ayasofya Efsaneleridir.

Eserin ana kısmını bu bölüm teşkil etmektedir. Çünkü çalışmanın asıl konusunu Ayasofya etrafında teşekkül eden efsanelerin incelenmesi oluşturmaktadır. Yazarın uzun ve meşakkatli emekler sonucu derlediği seksen altı efsane, bu efsanelerin inceleme ve değerlendirmeleri bu bölümde yer almaktadır.

Bölümün birinci kısmında yazar incelemede takip edilen metottan bahsetmektedir. Bu metoda kısaca bakmak gerekirse, yazar efsaneleri öncelikle tarihî dönemleri, mimari unsurları, daha sonra da efsanede geçen vaka/olay zamanını dikkate alarak bir tasnif yapmıştır. Efsane metninden sonra yazar her efsanede geçerli olmak üzere bir takım inceleme maddeleri vermiştir. Bu maddeleri açıklayacak olursak; “Efsanelerin Kaynağı” başlığı altında, incelemeye konu olan efsanenin hangi kaynaktan derlendiğini açıklamıştır. Daha sonra efsanelerin içerik çözümlemesi yapılmıştır. Bu çözümlemede; eski harfli Türkçe kaynaklardan derlenen metinlerin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için efsanenin özeti, konusu, efsanede yer alan zamanlar, mekânlar, kişiler, efsaneyle ilgili maddi unsurlar sıralanmıştır. İçerik çözümlemesinden sonra ise efsanenin değerlendirilmesi yapılmıştır. Son olarak da efsanede yer alan motiflerin ulusal ve uluslararası efsanelerle karşılaştırılabilmesi için Stith Thompson’un hazırlamış olduğu altı ciltlik **Motif-Index of Folk-Literature**’e göre numaralar sıralanmış, **Motif-Index of Folk-Literature**’de bulunmayan motifler tespit edilerek eklenmiştir. Yazar eserine aldığı seksen altı efsane için de bu incelemeyi yapmıştır.

Bu bölümün “3. Bizans Dönemi Ayasofya Efsaneleri, 4. Osmanlı Dönemi Ayasofya Efsaneleri, 5. Cumhuriyet Dönemi Ayasofya Efsaneleri, 6. Diğer Ayasofya Efsaneleri” adlı kısımlarında ise efsane metinleri verilmekte ve bunlar ayrıntılı şekilde metin inceleme metotlarıyla incelenmektedir.

Eserin Sonuç bölümüne göz atacak olursak bu bölümün büyük oranda yazarın araştırmaları sonucunda tespit ettiği hususlar hakkında bilgi verdiği görülecektir.

Yazar eserini ortaya koyarken birçok yazma eserden, yerli ve yabancı yazılı kaynaktan ayrıca da sözlü ve elektronik kaynaklardan faydalanmış eserin “Kaynakça” kısmında da bunları sıralamıştır.

Eserin şekil özelliklerine bakacak olursak, tasarımının, sayfa düzeninin de son derece iyi yapıldığı anlaşılacaktır. Kitapta irili ufaklı birçok gravür, fotoğraf, resim, minyatür gibi görsel materyal kullanılmış. Bu sayede genellikle yoğun bilgi aktarımı halinde olan akademik kitaplardaki soğuk yüz yumuşatılmış, okuyuş esnasında akıcılık ve bilginin görselle canlanması sağlanmış, anlatılan efsaneler müşahhaslaştırılmıştır. Eserde gerek açıklama yapılan kısımlarda gerekse efsanelerin verildiği kısımlarda her efsanenin yanında epigraf dediğimiz notlar küçük desenler içerisinde okuyucuya sunulmuştur. Bu kısımlarda bazen konunun önemli bir noktası, bazen efsanenin ana fikri, küçük bir özeti bazen de efsanede geçen bir motifi, unsurun açıklaması vardır. Bu da okuyucuya metne geçmeden evvel o sayfa hakkında bir bilgi vermesi açısından son derece iyi bir çalışma olmuştur.

Her köşesinde farklı bir kültürel değer barındıran İstanbul’un en önemli yapılarından bir olan Ayasofya’nın halk kültürü ve edebiyatı açısından önemli bir eksikliğini gideren Dr. Ferhat Aslan’a bu kıymetli eseri bilim dünyasına ve okuyuculara kazandırdığı için teşekkür eder, bu eserin İstanbul’un değeri henüz anlaşılammış diğer kültürel mekânlarının halk bilimsel yönden incelenmesine öncülük etmesini temenni ederiz.

